

Boško Krstić

A TORONY ALATT

Élnek olyan emberek, akik nélkül a városok nem lennének azok, amik, de léteznek olyan épületek is, amelyek nélkül a városok és a bennük lakó emberek is mások lennének. A szabadkai Városháza egy ilyen csoda.

Nincs nehezebb dolog annál, mint megmagyarázni valamit, ami mindenki számára nyilvánvaló: mit jelent Szabadka és a szabadkaiak számára a Városháza. A legjobb talán az lesz, ha fordítva kezdek neki: milyen lenne Szabadka és a lakói, ha a Városháza nem lenne ott a főtéren.

Két hatalmas tér kapcsolódna össze – a Szabadság tér és a Köztársaság tér – egyetlen üres, néhány száz méter átmérőjű telekké. Körben leginkább háromemeletes épületek sorakoznának, arra várva, hogy megjelenjen egy fontos valaki vagy nagyméretű valami. Akiknek rosszabb a szemük, nem is látnák a tér másik oldalát. Amikor pedig leszállna a köd, el lehetne itt tévedni. Szabadkát a

vándorok csak egészen közlelről pillantanák meg, mert nem lenne ott a távolról is látható torony. Nem lenne toronyóra se, semmi nem jelezné az időt, a város elveszítené városias jellegét, és talán nem csak azt. A Városháza nélküli város már nem Szabadka, nem a megszokott Szabadka lenne, és a szabadkaiak se lennének olyanok, amilyenek most. Nem létezne az a mondás, hogy: *Nem tudok meglenni a torony nélkül.* Éppenséggel talán meg is lennének nélküle, de... Talán Szabadka kevésbé számítana városnak, a szabadkaiak pedig városlakóknak. Ki ennek a megmondhatója?

Egy ilyen téren, a még befejezetlen Városháza mellett sétált el a messzi 1910-es évben Csáth Géza, a helyi jónevű író és újságíró, lord Lawrence-et, a híres világjárót kalauzolván a városban.

– Itt épül a Városháza – magyarázta Csáth a vendégének. – Hatalmas lesz, modern stílusú. Egy jó ízlésű ember nem tud ezen eleget bánkódni. Az egész teret betölti majd, az épület szinte ráfolyik majd a környező házakra. Mint valami fészken ülő kotlós.

Szabadka legnagyobb, legjelentősebb palotáját és annak építését egyaránt kísérte rokonszenv és gyűlölet.

A múlt század elején járunk, az ambíciókkal és valamiféle reménnyel teli új század elején, amely egyben egy nagy császárság – az Osztrák–Magyar Monarchia – utolsó éveit is jelentette. Szabadkán ekkor tetőzik az építkezési láz. Az előző polgármester, Lazar Mamušić és utódja, Bíró Károly idején alakult ki Szabadka jelenlegi városképe. Egyetlen évtized alatt a csodálkozó szabadkaiak szeme előtt egyik torony a másik után nőtt ki a földből: a Kéri templom 1896-ban, a városi könyvtár épülete 1897-ben, a gimnázium 1900-ban, a református templom 1901-ben, a zsinagóga 1902-ben, a Reichl-palota 1904-ben, a ferencesek templomának második tornya 1908-ban, majd 1910-ben fölüjírtják a pravoszláv templomot, több iskola épül a külső kerületekben, szaporodnak a paloták a központban, villamosvonal épül...

Csak a város főterén állt még a régi, csúnya, leromlott állapotú, még 1821-ben épült városháza: a teteje zindellyel borított, ablakai betörtek – nem messze tőle a hasonló állapotú régi gimnázium. Körülöttük tündöklött az új város. Csak idő kérdése volt, hogy ítélkezzenek a két épület sorsa fölött. Bíró Károly polgármester tette meg az első lépést 1905-ben, amikor a városi tanácstól megszerezte az engedélyt kétezer hold tavankúti homok és legelő eladására. Amikor 1906. augusztus 30-án kiírták a pályázatot az új városháza építésére, Bíró már rendelkezett az építkezéshez szükséges pénz zömével.

Mivel a kezdetektől vita volt arról, hogy kell-e egyáltalán a városnak új városháza, vagy elegendő lenne csupán átalakítani a már meglévőt, a pályázati kiírásban a régi átalakítása vagy egy új építése szerepelt. Taktikai húzás volt ez csupán, hisz nehezen hihető, hogy az ambiciózus Bíró másra is gondolhatott volna, mint egy fenséges, új épület megépítésére. Őt nevezték ki a zsüri elnökévé is. A pályázat 1906. december 31-én zárult.

A szabadkaiak rajongtak a Reichl-palotáért, Reichl Ferenc, a nagy szabadkai építész gyönyörű alkotásáért. Ő tervezte a már megépült gimnáziumot is, ezért az új városháza építésze körüli vitákban gyakran került szóba a neve. De a szabadkaiak épp ennyire szerették a zsinagóga ragyogó épületét is, meg a két pesti építészt, Komor Marcellt és Jakab Dezsőt. Időközben Jakab Dezső feleségül vette Taussig Vilmos, a gazdag és befolyásos szabadkai kereskedő Irén nevű lányát, így ez a kapcsolat sokat nyomott a latba, amikor a „szabadkai fogadóiroda” a városháza építőjének személyét latolgatta. Az építészpáros ismertté vált az új – szecessziós – stílusban készült épületeiről, és már több mint ötven díjat nyertek különböző pályázatokon. Az is biztosra vehető, hogy a pályázatról és a szabadkaiak vágyairól alapos információkkal rendelkeztek.

A zsüri 1907 januárjában ült össze, de már korábban megszületett egy – nem hivatalos – döntés: csak az új épület tervei lesznek elbírálva. A tíz beérkezett pályamunka közül hatban szerepelt új épület, négyben pedig a régi rekonstrukciója. A zsüri három, a következő jeligékkel ellátott pályaműről vitatkoztak: *A torony alatt*, *Perspektív kép és Öt torony*. A zsüri végül *A torony alatt* jeligéjű művet választotta, egy hatalmas, díszes, barokk stílusú palota terve volt ez – pont olyan, amelyet a városatyák szerettek volna látni –, Mária Terézia császárnőnek szentelve, aki – szabad királyi város címet adományozva Szabadkának – új nevet is adott a városnak: *Maria-theresopolis*.

Amikor fölbontották a jeligés borítékokat, kiderült, hogy ez a pályamű Jakab és Komor munkája. A második díjat egy szintén budapesti építészpáros, Bálint és Jámbor kapta, a harmadikat pedig, *Öt torony* jeligéjű munkájára, Reichl Ferenc.

Hogy az eredmény meglepett-e bárkit is, azt nem lehet tudni. Mai világunkhoz mérten igen gyorsan, 1907. január 21-én már jogerőssé is vált a zsüri döntése.

Minden világosnak tűnt: a Mária Terézia tiszteletére épülő új barokk palota a város büszkesége lesz. Amikor Komor Marcell és Jakab Dezső a tervezés során közölték Bíró Károllyal, hogy a Városháza nem barokk, hanem szecessziós stílusban épül majd, a polgármester igencsak elkom-

rult. A kor nagy vitájában – szecesszió avagy a már fáradt klasszicizmus – az egyik oldalon Lechner Ödön állt, a budapesti építészpáros tanára, a másikon Wlassics Gyula magyar kultuszminiszter, aki a parlamentben nyíltan kimondta:

– Nem szeretem a szecessziót. Az én ízlésem szerint ez nem felel meg nekünk. Talán csak van annyi jogom, hogy legyen ízlésem. Minden erőmmel azon leszek, hogy megakadályozzam az építkezést ebben a stílusban.

Komornak és Jakabnak 1907. december 12-én sikerült meggyőznie a szabadkai Városháza építési bizottságát, hogy tegyék félre a barokk tervet és fogadják el a szecessziósat, de 1908. március 28-án egy levél

érkezett a kultuszminisztériumból, mely szerint: *Nem engedélyezzük a szecessziós stílusú építkezést. Követeljük a terv mielőbbi megváltoztatását.*

Ugyanebben az időben hasonló gondokkal küzdött Komor és Jakab terve miatt egy másik polgármester is, a marosvásárhelyi dr. Bernády György – ő is városházát építtetett és komoly gondot jelentett meggyőzni a munkatársait és a minisztériumot, hogy mégis fogadják el a szecessziót. Hozzá fordult

segítségért Bíró Károly, majd utána Pestre utazott. Nem tudni, kivel tárgyalt ott, mindenestre azzal tért vissza, hogy engedélyezték a város számára a tervezők által megálmodott, és magának a polgármesterek is a legjobban tetsző szecessziós városháza megépítését.

Ezen a nyáron a város legnagyobb terén eluralkodik a káosz: ledöntötték a régi Városházát, árulták a bontott építőanyagot, költöztek a hivatalok. A kivitelezők számára kiírt pályázaton 1908. július 9-én Nagy Ferenc és Kladek Lukács, a ragyogó mesterek nyertek, akiket az építészek jól ismertek a Zsinagóga építésének idejéből. Ősszel magas kerítést emeltek a téren, és megkezdődött a legnagyobb szabadkai épület négy évig tartó építése. A nagy munka mellett Bíró polgármester és a két építész egy másikba is befogott: Palics fürdővárossá való alakításába.

Az építkezést folyamatos pletykálkodás kísérte, újabbnál újabb érvek születtek pro és kontra. Az építészek előtt is újabbnál újabb akadályok tornyosultak. Már az alapok ásásakor – mesélte 1978-ban Vidákovity Kálmán, aki inasként vett részt az építkezésben – fölmerült az első gond. A déli, posta felőli oldalon a talaj annyira homokos volt, hogy Komor utasítására napokig farönkökkel erősítették meg a talajt, majd a magas, nehéz torony alá kellett egy hatalmas, vastag betonlapot önteni, ez a munka is napokig tartott.

1909 tavaszán már látni lehetett a kerítés fölé emelkedő, 4–5 m magas falakat, noha az építkezésen március 10-én mindössze öt kőműves és két tucat segédmunkás dolgozott.

Az építkezés során a városban szörnyű történetek keringtek az ott halálukat lelő munkásokról. Egyetlen ember se halt meg – állította Vidákovity Kálmán. Egy balesetre emlékezett csupán, amikor egy kődarab emelése közben, negyven méteres magasságból lezuhant Lojzije Vukmanov brigadéros. Szerencsére esés közben meg tudott kapaszkodni egy kiszögellésben, így csak fél karját törte el.

1910 nyarán az építkezés a vége felé közeledett, még állványzat rejtette a torony karcsú sziluettjét, Jakab Dezső az épület belső tereinek berendezésére készült, a kor legjobb mestereit kutatva föl, ezeryi tulipánmintát tervezve – ez a virág volt a Városháza védjegye.

Időközben élénk vita alakult ki arról, hogy mi kerül majd a torony csúcsára. Egy stilizált nap, amelyet az ellenzők csak értelmetlen „dorongnak” mondtak, vagy a címer, aranyozott kereszttel. A második változat kerekedett fölül. Türelmetlenül várva, hogy a szabadkaiak teljes szépségében megpillanthassák az új palotát, Bíró Károly megszervezte az épület fölszentelését, így 1910. augusztus 20-án Pajo Kujund•ić plébános hatalmas tömeg előtt tartotta meg a szentmisét, fölszentelte a Városházát, és az aranyozott kereszt fölkerült a torony csúcsára. (A címer és a kereszt egészen 1949-ig a helyén marad majd, amikor ötágú csillag került a helyére.)

A Neven c. lap azt írta: *Az új Városháza olyan, mintha vasvillával hányták volna össze: mindenki szegyeilli magát miatta.*

A polgármester szerette volna, ha az új palota minél előbb teljes fényében tündöklik, hogy elhallgattathassa a bírálókat és a költségvetés túllépésének kényes kérdését firtatókat. 1910 őszén napokig bontották az állványzatot, majd előbukkant a díszes palota, a tető kerámiapikkelyei a pécsi Zsolnay-gyárból származtak. A hatalmas torony a város fölé magasodott, a szabadkai polgárok ezekben a napokban folyton az eget kémlelték. A Városháza a városi hatalomnak, magának a városnak a jelképe volt. A földszinti luxushelyiségek első bérlői 1910. november 1-jén költöztek be: Taussig Vilmos (Jakab apósa), Krauser Károly, Waschsmann Jenő és Wagner Ferenc, Marko Stipić pedig a nagyvárosi kávéház megnyitására készülődött. Így indult a Városháza élete.

1910 szilveszterén az erős szél lesodort néhány csepepet, és ez elég volt ahhoz, hogy a városi tanács következő ülésén dr. Fabijan Malagurski megkérdezze Bírótól: *Ha már annyi pénzt fizettünk az új Városházáért, nem lehetett volna úgy megcsinálni, hogy ne hulljonak le a cserepek?* 1911. július 7-én egy gyöngébb földrengés – minden következmény nélkül – próbára tette a Városháza szilárdságát, július 16-án pedig beköltöztek a városi hivatalok, noha a mesterek még helyenként dolgoztak az épületben. A polgármesternek már-már úgy tűnhetett, hogy a Városháza körüli vihar leült, amikor ősszel Marko Stipić, a Városi Kávéház bérlője pert indított a város ellen, azt állítva, hogy a palotát rosszul építették meg, és veszélyes benne lakni és tartózkodni. A Városházában lévő lakásának hálósobájában ugyanis október 4-én leomlott a mennyezet, szerencsére az ágyak üresek voltak. Hasonló dolog történt az archívum helyiségeiben is. Nem tudni, hogy végződött ez a per, de a Városháza pert nyert az idővel, a térrel és az emberekkel szemben.

Minden elmúlt: 1912. szeptember 15-én a korabeli Magyarország felsőbb köreinek jelenlétében ünnepélyesen megnyitották a Városházát, majd Palics fürdőt. Két év volt még a nagy háborúig. A gyönyörű épületet az „igazságszerető, becsületes közigazgatásnak” szentelték.

Valamivel korábban, amikor már lebontották az állványzatot, de a téren még ott zsi bongott a piac, egyik nap nagy riadalom támadt. Szerteszaladtak az emberek, ordított mindenki, fölborultak az asztalok, gurult a sok kosár. A riadalmat egy öreganyó okozta, egyetlen kiáltással:

– Dől a torony!

A torony természetesen nem dőlt le, se akkor, se később. Az anyó fölnézett az égre, a torony fölött gyorsan tovaszálló felhőkre, és mivel

még nem szokta meg a hatalmas épületet és a torony magasságát, úgy látta, hogy nem a felhők szállnak, hanem a torony dől.

Idővel a szabadkaiak megszokták a Városházát. Elképzelhetetlen volt már Szabadka a Városháza nélkül, és a szabadkai ég a torony képe nélkül. De a szabadkai Városháza tornyából a más városokra és a világra nyíló kilátás is megváltozott.

Hiszen a világ is más volt már.

Amikor a Városháza építése a vége felé közeledett, és heves vita alakult ki, hogy a tornyára kereszt vagy stilizált nap kerüljön (végül, tudják, kereszt lett belőle), az építésszek hirtelen rájöttek, hogy az apró tennivalók tengerében meglepedeztek arról, milyen óra kerüljön a toronyra. Számtalan ajánlat érkezett ugyan Budapestről, az ottani órásoktól, mert fontos lett volna számukra, hogy ők készíthessék el ezt a hatalmas órát. De a városatyáknak egyetlen ajánlat se tetszett. Már-már úgy tűnt, hogy az óraügy kellemetlenül elhúzódik, amikor hirtelen megérkezett a megoldás, ráadásul olyan helyről, ahonnan senki sem számított rá. Egy levél érkezett a városi közigazgatáshoz az Amerikában élő szabadkai Pikal Bélától, akinek annyira megtetszett a New York-i Metropolitan Building órája, hogy azt ajánlotta, készüljön ugyanolyan Szabadkán is. Az óra – írta a távolba szakadt szabadkai – hangosan üti az időt, hangja messzire hallatszik és a negyedeket villanással is jelzi. Aki nem hallja az óraütéseket, meglátja a fényt, és fordítva. Így is történt: az órások azt a feladatot kapták, hogy készítsenek egy, a New York-ihoz hasonló órát. Sok évvel később, talán a hetvenes években, az Aurometal mesterei új órát készítettek a régi helyett, tisztelve az eredeti terveket, de korszerűbb mechanizmust használva.

Az órák jelzik a pontos időt, de mi az időt hol gyorsabbnak, hol lassabbnak érezzük. Sok évvel ezelőtt egy szabadkai családnál, ahol gyakran megfordultam, fölfedeztem az idő egy újabb titkát. A családhoz

tartozó barátom a közeli cukrászdából süteményeket hozott az ebédhez – ingyen. Csak később tudtam meg, hogy a cukrászda valaha az ő nagypapjé volt, majd eladta a jelenlegi tulajdonos nagypapjának, azzal a kikötéssel, hogy a barátom családja, mindaddig, amíg a cukrászda és a régi tulajdonos családja létezik, ingyen kapja a cuk-

rászdából a süteményt. Működött ez a megállapodás két világháborún át, két világbékén át, fél évszázadig. Ezzel szemben az én családom öt év alatt ötször költözött a világ egyik végéről a másikra. A terveink csak egy hétre előre szóltak. Nem tudtam megérteni, hogyan lehet valamit ötven évre előre tervezni. Ötven éven át tartani magadat egy adott szóhoz, amelyet olyan valaki mondott ki, akit nem is ismertél, és olyan valakinek szólt, aki számodra úgyszintén ismeretlen, és ez az ígéret azóta is mindenkit – téged is! – kötelez. Megtervezni, hogyan fogsz süteményt enni a következő ötven évben!

Újabb megütközést keltett bennem az a tény, hogy barátomnak eszébe se jutott a vasárnapi napon kívül máskor is süteményért menni, noha ezt megtehetné volna. Ezenkívül vasárnap is csak négy süteményt vitt haza, mindenkinek egyet, pedig ezt se szabta meg neki senki. Mindaz

a rengeteg marcipán és torta, a töménytelen sütemény sorsa csak barátom édesség utáni vágyától függött. Nem tudtam megérteni – akkor úgy tűnt – önsanyargató tartását, azt a szörnyű szigort, hogy a korlátlan számú sütemény helyett csak egyet visz haza magának, meg egyet nekem, mint ahogy valószínűleg másnak is, ha az lenne a világ rendje.

Csak sok évvel később, a városban eltöltött hosszú évek után értettem meg, hogy a barátom, a nagypja, és a cukrászda néhai megvásárlója, és a megállapodásuk, meg én is velük együtt, a házukkal, a szokásaikkal és vasárnapi ebédeikkel, hogy mi mindannyian és körülöttünk minden: csak aprócska részei vagyunk a város és a benne lakó emberek másik idejében fölhalmozott bölcsességnek. Akaratlanul is felelősek voltunk az előtt a furcsa, szigorú, de mégis jóindulatú felhő előtt, amely beitta az emberi bölcsességet, az élettapasztalatot, az emberi tisztességet, és világosan megszabta, hogy süteményt a vasárnapi ebéd után lehet enni, és akkor is csak egyet-egyét.

